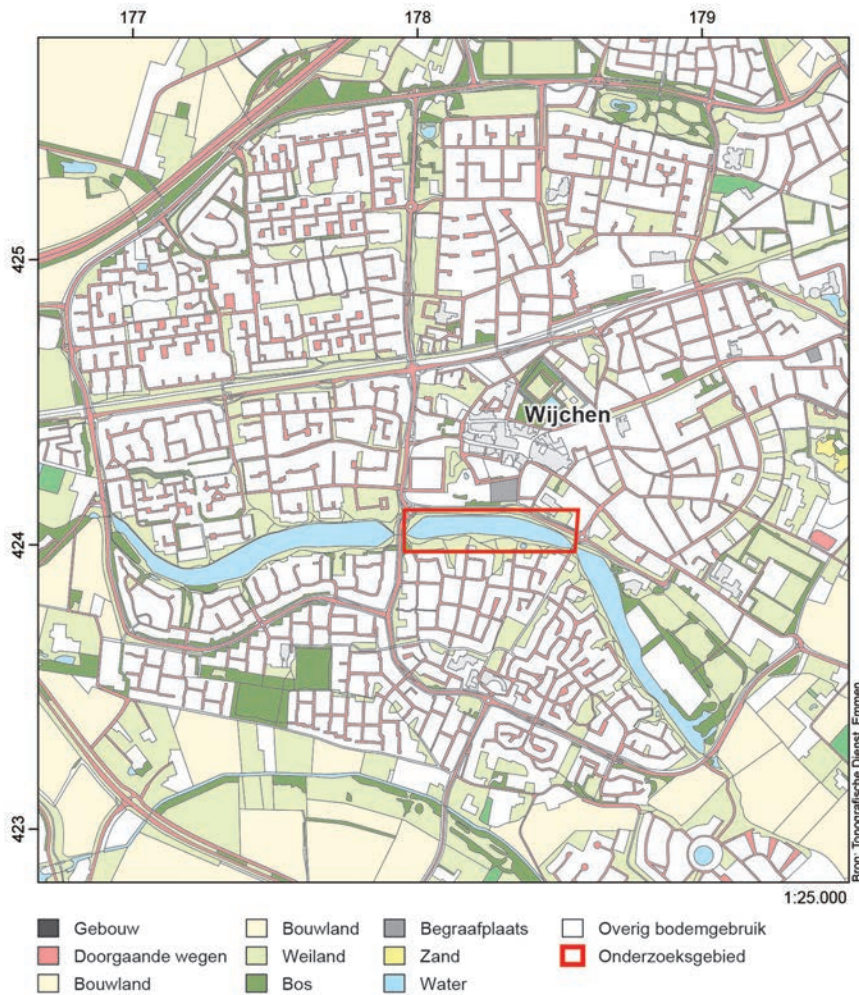


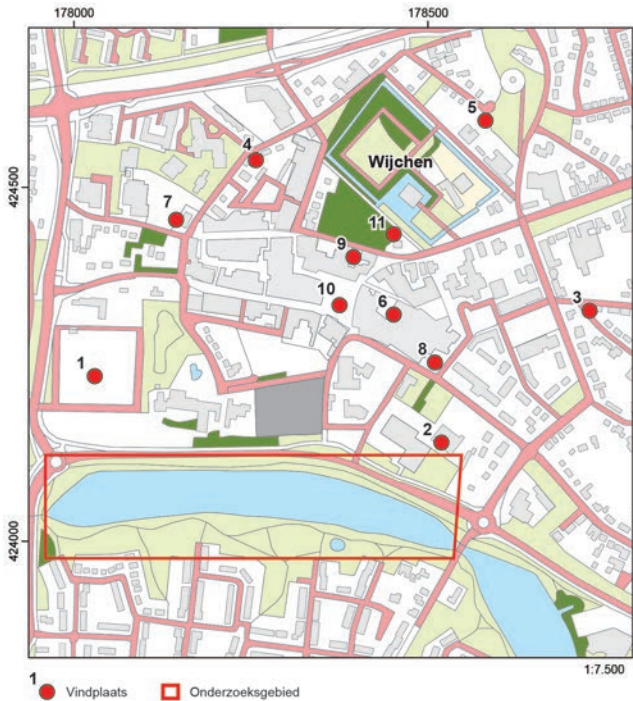
Geheimen van het Wijchens Meer. Romeinse vondsten uit natte context

Peter Seinen, Tessa de Groot en Harry van Enckevort¹

Vanaf 1978 zijn talrijke Romeinse vondsten geborgen uit het Wijchens Meer aan de zuidrand van de oude dorpskern van Wijchen. Zij leveren een glimp op van de activiteiten in die tijd op de oever van deze oude Maasarm. Een balans na bijna 30 jaar onderzoek.



Afb. 1
Locatie en omvang
van het onder-
zoeksgebied. Bron:
Topografische
Dienst/M. Haars,
BCL-Archaeologi-
cal Support.



Afb. 2
Locatie van de in de tekst genoemde vindplaatsen op de noordoever van het Meer. Bron: M. Haars, BCL-Archaeological Support.

Het Wijchens Meer is een nog watervoe- rend restant van een oude Maasarm (Wijchens Maasje) die de oude kern van Wijchen aan de zuidzijde begrenst (afb. 1). De oudste resten van menselijke aanwezigheid in het gebied direct ten noorden van het Wijchens Meer stammen uit het Laat Paleolithicum. Grondwerkzaamheden op de Tienakker op de noordoever van de fossiele restgeul brachten in 1971 sporen van een Romeinse villa aan het licht (afb. 2). Ruim 25 jaar later zijn de laatste resten van deze villa opgegraven.² Toen in 1978 het centrale gedeelte van het Wijchens Meer ter hoogte van de Tienakker werd uitgebaggerd, zijn deze werkzaamheden op de voet gevolgd door lokale amateurarcheologen. In het baggerslib zijn naast vondsten uit oudere en jongere perioden veel Romeinse artefacten gevonden. Ook kwamen onderdelen van een houten constructie bovenwater. Na een periode van twintig jaar kreeg de stichting Mergor in Mosam³ in 1998 van de gemeente Wijchen toestemming om de bodem van het Wijchens Meer te verkennen. Het doel van de verkenning was het vinden van archeologische resten die

meer inzicht kunnen verschaffen in wat zich in het verleden op en langs de oevers van het Wijchens Meer afspeelde. Het onderzoek duurde, met enkele onderbrekingen, tot 2008. Dit artikel bespreekt de resultaten van dertig jaar archeologisch onderzoek in het centrale gedeelte van het Wijchens Meer.⁴

Het landschap rond het Wijchens Meer

Het landschap ten noorden van het Wijchens Meer is ontstaan in het Weichselien (120.000 tot 12.000 jaar geleden), toen door activiteiten van Maas en Rijn een terrasniveau is gevormd, waarop rivierduinen zijn afgezet.⁵ In het daarop volgende Holoceen heeft de Maas in het gebied diverse meandergordels gevormd, waarvan die van het Wijchens Maasje tussen 4800 en 3000 jaar geleden is ontstaan. Het Wijchens Maasje maakt nog tot circa 1000 voor Chr. deel uit van de hoofdstroom van de Maas. Het bijzondere is dat een deel van de restgeul van het Wijchens Maasje, het Wijchens Meer, nu nog watervoerend is. Een verklaring hiervoor wordt gezocht in de winning van veen en/of klei in de Middeleeuwen, waardoor dichtslibben is voorkomen. Het Wijchens Meer is ongeveer 75 m breed en wordt aan beide zijden geflankeerd door een circa 200 m brede zone met oeverafzettingen. Ter hoogte van het onderzoeksgebied, het centrale gedeelte van het Wijchens Meer, ligt de restgeul nagenoeg tegen het Pleistocene terras- senlandschap aan.

Archeologische vindplaatsen rond het Wijchens Meer

Het Wijchens Maasje vormde door de aanwezigheid van water al vroeg een aantrekkelijke bewoningslocatie (afb. 2). De meandergordel heeft op de archeologische verwachtingskaart van de gemeente Wijchen dan ook een hoge verwachting gekregen.⁶ De meeste vondsten zijn gedaan direct ten noorden van het Wijchens Meer, in en bij de kern van Wijchen.⁷ De oudste sporen op de noordoever zijn onlangs bij proefsleuvenonder-

zoek aan de Oosterweg /Van Thielsport-
hal (2) ontdekt en behoren tot de
Vlaardingencultuur.⁸ Over bewoning in
de Bronstijd en IJzertijd is weinig bekend.
Er zijn hoofdzakelijk losse vondsten uit
deze periode verzameld. De periode Late
IJzertijd-Vroeg-Romeinse tijd is iets beter
gekend. In 2007 is op het Martensterrein
(3) een nederzetting onderzocht die tus-
sen circa 50 voor en 100 na Chr. bewoond
is geweest.⁹ En ook op de Tienakker (1)
zijn aanwijzingen voor bewoning in die
tijd.

In de midden- en laat-Romeinse tijd lijkt
de noordoever van het Wijchens Meer
intensief gebruikt te zijn geweest. Naast
de resten van de villa op de Tienakker¹⁰
zijn onder meer sporen van een nederzet-
ting aan de Herenstraat (4)¹¹ en een graf-
veld aan de voet van de Molenberg (5)¹²
opgegraven. Willems ziet Wijchen in deze
periode zelfs als een lokaal centrum of
vicus.¹³ Een putgebouw van de villa op de
Tienakker wordt in het begin van de 4e
eeuw omgebouwd tot wachttoren en
omgeven door een gracht. Aan het einde
van de 4e eeuw ontstaat op korte afstand
van de dan al verlaten wachttoren een
Frankische nederzetting waar de produc-
tie van 'Romeinse' munten een van de acti-
viteiten is geweest.¹⁴ Het is aannemelijk
dat de bewoners na hun dood zijn bijgezet
in het in de jaren negentig in het centrum
(6) van Wijchen onderzocht grafveld.
Meer dan 300 graven uit de Laat-Romeinse
en Merovingische tijd zijn uitgewerkt
in het kader van een Odyssee-project en
gepubliceerd in een uitvoerige rapportage.¹⁵
De begraven personen woonden niet
alleen op de Tienakker. Er zijn ook sporen
van een vroegmiddeleeuwse nederzetting
en een mogelijke pottenbakkerswerk-
plaats gevonden op de Westflank (7)¹⁶
en er wordt een nederzetting vermoed aan de
Don Emanuelstraat (8).¹⁷ In het centrum
van Wijchen, in en nabij het laat-Romeinse
en Merovingische grafveld, lijken de
meeste sporen vanaf de 12e-13e eeuw geda-
teerd te kunnen worden.¹⁸ Op de Tienak-
ker zijn waterputten uit de periode 10e-14e
eeuw onderzocht.¹⁹ En ook aan de Sterre-
bosweg (9), de Don Emanuelstraat en



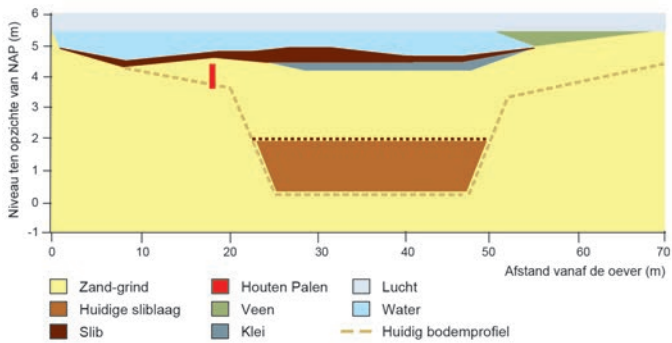
rondom de Markt (10) zijn laatmidde-
leeuwse resten aangetroffen.²⁰ Aan de Kas-
teellaan (11) liggen de resten van een kas-
teel waarvan de eerste bouwphase
waarschijnlijk uit het midden van de 14e
eeuw stamt.²¹

Het eerste onderzoek (1978)

In 1978 werd een deel van het in grond-
depots verzamelde baggerslib, door leden
van AWN-werkgroep Nijmegen en
omstreken op vondsten doorzocht.²²
Hierbij zijn grote hoeveelheden kera-
mie, bouwmetaal, metaal en dierlijk
bot verzameld.²³ Deze dateren uit de peri-
ode vanaf het Midden-Paleolithicum (vijf
werktuigen)²⁴ tot in de Late Middeleeu-
wen, met een zwaartepunt in de midden-
Romeinse periode. Naast deze vondsten
zijn er ook ooggetuigenverslagen van het
opduiken van tot de verbeelding spreken-
de houten planken en balken, die als
onderdeel van een brug, kadewerk of
schip werden gezien (afb. 3).²⁵ Een ver-
dere verkenning door duikers van de Nij-
meegse duikvereniging De Kaaiman

Afb. 3
Kaart met de on-
derzoeksgebieden
van 1998-2002
en 2006-2008 en
de aangetroffen
houten resten in
het Meer. Bron: P.
Seinen/M. Haars,
BCL-Archaeologi-
cal Support.

Afb. 4
Reconstructie van
de bodem van
het Meer, vooraf-
gaande en na de
baggeroperatie (op
basis van boringen
van de Grontmij).
Bron: P. Seinen/
M. Haars, BCL-
Archaeological
Support.





Afb. 5a en b
De geborgen paal
met detail van de
kapsporen. Foto: P.
Seinen.

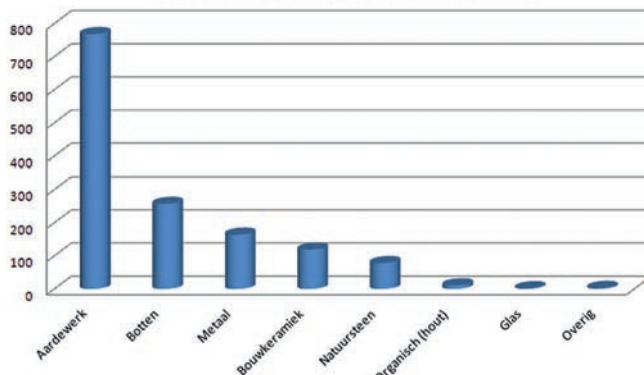
leverde twee aangepunte houten palen op.²⁶ Helaas is het hout verdwenen zonder documentatie en nadere bepaling van aard en ouderdom.

Het vervolg in het westelijke deel (1998- 2002)

De aandacht voor de archeologische betekenis van het Wijchens Meer verdween tot de gemeente Wijchen in 1998 de stichting Mergor in Mosam toestemming gaf het speurwerk naar de houten constructie te hervatten. Gestart werd met een globale verkenning van de bodem van het noordwestelijke deel van het meer, over een lengte van 300 m (afb. 3). De bodem bestaat vanaf de oever uit een breed, zwakglooiend talud van zand en grind,

Afb. 6
Overzicht van de
vondstcategorïeën
uit het meer. Bron:
P. Seinen.

Verdeling over vondstcategorïeën



dat na 15-20 m met een scherpe knik naar de diepte overgaat in een vlakke slibbodem. Afbeelding 4 vergelijkt (de geschematiseerde weergave van) het huidige bodemprofiel met dat van voor de baggerwerkzaamheden, zoals vastgesteld door de Grontmij.²⁷ In 1978 is het centrale gedeelte van het Wijchens Meer tot een diepte van minstens 3,5 m onder de toenmalige waterbodem weggebaggerd. Hierna is een deel van het op het talud aanwezige slib, zand en grind in het baggergat weggezakt, waarschijnlijk samen met de eerder waargenomen houten constructie. Hierdoor is de door het baggeren ontstane geul weer gevuld met een 1,5 m dikke laag dunne slib. Op het grindige zandtalud zijn zeer veel resten aardewerk en bouw materiaal gevonden, vooral ter hoogte van de Tienakker. Houtresten werden niet aangetroffen.

Het onderzoek in het oostelijke deel (2006- 2008)

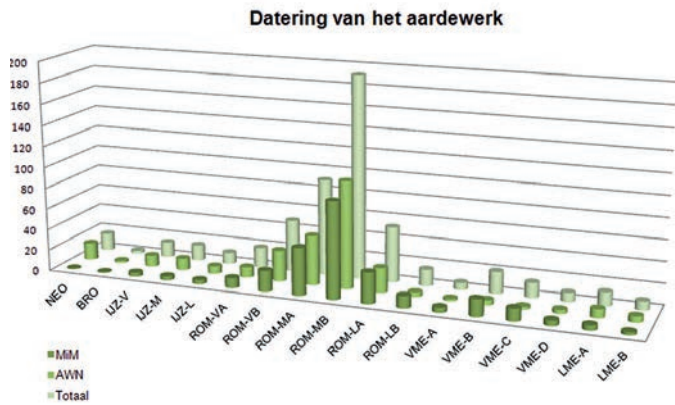
Hoewel de oorspronkelijke waarnemingen van de houten constructiedelen meer westelijk richting de Tienakker lagen, is in 2006 besloten om ook het oostelijke deel van het Wijchens Meer te verkennen (afb. 3). Het talud waarop het doen van waarnemingen nog mogelijk was, bleek nog ruim 150 m in oostelijke richting door te lopen. Het bleek de moeite waard: ter hoogte van de Van Thielsporthal werden de eerste houtresten aangetroffen. Eerst kleine, niet nader determineerbare fragmenten, daarna slecht geconserveerde resten van twee planken of balken van respectievelijk 3 en 4,5 m lang, die half uit de bodem staken.²⁸ Het is niet duidelijk of beide nog in situ lagen. Even verderop was het werkelijk raak: een nagenoeg rechte rij van drie paalresten, parallel aan de oever en met een onderlinge afstand van respectievelijk 1,1 en 3,1 m. Twee palen hadden nog een lengte van circa 0,75 m, waarvan nog 0,25 m in de bodem stak. Nadat de paalresten in samenwerking met de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed ingemeten zijn, is een van de palen geborgen (afb. 5a). Het deel dat nog in de bodem stak bleek puntgaaf. Afbeelding 5b laat de kap-

sporen in detail zien. De paal was zo zwaar aangetast dat een dendrochronologische datering niet meer mogelijk bleek. Een C14- datering komt op 230 +/- 35 na Chr. uit.²⁹ De lengte van het aangetaste gedeelte van de paal correspondeerde goed met de dikte van het bodempakket dat door het baggeren verdwenen is. Dit wijst erop dat de paal sterk is aangetast nadat deze door de baggeractiviteiten vrij is komen te staan, zoals weergegeven in afbeelding 4. Het mag toch al een wonder heten dat deze palen de baggeractiviteiten overleefd hebben. Ook van deze tweede houten constructie is de functie niet duidelijk geworden. Een interpretatie als deel van een oeverbeschouwing of kadewerken is het meest aannemelijk. Gezien de dikte van het destijds weggebaggerde pakket is het niet aannemelijk dat meer houtresten in situ gevonden zullen worden. Naast de houtresten zijn ook over de gehele lengte van dit deel van het meer fragmenten van aardewerk en bouw materiaal gevonden.

Aard en verspreiding van de vondsten uit het Meer

In totaal zijn circa 1400 vondsten³⁰ uit het Wijchens Meer geborgen, waarvan het merendeel uit aardewerkfragmenten bestaat (afb. 6).³¹ De overige vondstcategorieën zijn niet systematisch beschreven en gedetermineerd, met uitzondering van de grote verzameling vissersmateriaal, zoals visnetverzwaarders. Afbeelding 7 laat zien dat er kleine verschillen bestaan in de datering van het verzamelde aardewerk tussen de verzamelpacties (1978 en 1998-2008). In 1978 is bijvoorbeeld meer neolithisch (neo) aardewerk verzameld dan tijdens de duikcampagnes. Tijdens de laatstgenoemde onderzoeken is weer meer vroeg-middeleeuws (vme) materiaal aangetroffen. Dit is waarschijnlijk verklaarbaar door de verschillende gehanteerde verzamelmethode, respectievelijk het doorspitten van uitgebaggerd materiaal en het verzamelen van vondsten van de bodem van het Wijchens Meer.

Met uitzondering van het laatste onderzoek (2006 - 2008) zijn de vondsten niet



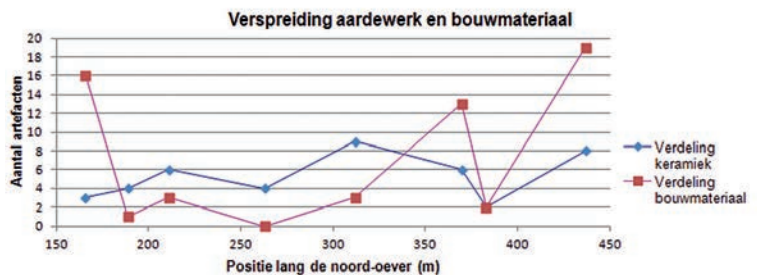
Afb. 7
Datering van het aardewerk uit het meer. Bron: P. Seinen.

nauwkeurig ingemeten, waardoor alleen enkele algemene indrukken over de vondstverspreiding gegeven kunnen worden. De vondsten van 1978 suggereren een concentratie ter hoogte van de Tienakker. De vondsten van 1998 - 2002 bevestigen deze indruk. De vondsten van 2006 - 2008 laten zien dat het vondstgebied zich op een bescheiden schaal ook doorzet over het oostelijke deel van het Wijchens Meer, met een mogelijke tweede concentratie ter hoogte van de aange troffen paalrestanten (afb. 8).

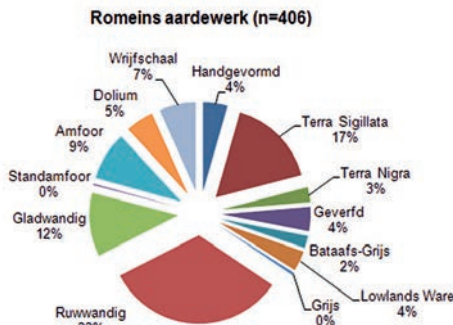
Het aardewerkspectrum weerspiegelt de eerder beschreven kennis over de bewoning op de noordoever van het Wijchens Meer (afb. 7). Alle perioden vanaf het Midden-Paleolithicum zijn in meer of mindere mate vertegenwoordigd, met een duidelijke piek in de Romeinse tijd. Wanneer specifiek naar de nabije locaties Tienakker en de Oosterweg wordt gekeken, zijn enkele overeenkomsten en verschillen te benoemen.

De neolithische vondsten zijn vooral in de zone rond de Tienakker aangetroffen. De opgraving op de Tienakker heeft geen duidelijke sporen uit deze periode opge-

Afb. 8
Verspreiding van het aardewerk en bouw materiaal uit 2006-2008. Bron: P. Seinen.



Afb. 9
Het Romeinse aardewerk uit het meer. Bron: T. de Groot.



leverd, mogelijk vanwege de grootschalige recente verstoringen. De vondsten uit het Wijchens Meer doen vermoeden dat die wel aanwezig zijn geweest. Aan de Oosterweg is bewoning van de Vlaardingencultuur wel met zekerheid aange- toond.

De Bronstijd (bro) en IJzertijd (ijz) zijn zowel op de oever als in het aardewerk uit het Wijchens Meer ondervetegenwoordigd. Vanaf het begin van de jaartelling is er een duidelijke stijging in het aardewerk uit het Wijchens Meer waarneembaar. Dit sluit aan bij de aangetoonde bewoning in de 1e eeuw op de Tienakker en directe omgeving. De vondsten uit de duikcampagnes geven daarnaast aan dat ook in het oostelijke deel van het onderzoeksgebied in deze periode sprake moet zijn geweest van activiteiten en waarschijnlijk zelfs bewoning.

De bewoning op de Tienakker lijkt in de 6e eeuw te stoppen, terwijl de vondsten uit het Wijchens Meer, hoewel beperkt in aantal, wijzen op continuïteit in gebruik van de noordoever. Vondsten uit de Vroege Middeleeuwen zijn minder sterk vertegenwoordigd dan op grond van de opgravingen in het centrum van Wijchen verwacht mocht worden.

De Romeinse vondsten uit het Meer

Vondsten uit de Romeinse tijd zijn het beste vertegenwoordigd onder het materiaal uit het Wijchens Meer. Twee vondstcategorieën, het aardewerk en de vissersmaterialen, zijn volledig geïnventariseerd en beschreven en worden hierna gepresenteerd. Daarnaast kunnen enkele uitspraken over de metaalvondsten en het

bouwmateriaal worden gedaan.

Romeins aardewerk

In totaal zijn 406 fragmenten Romeins aardewerk verzameld. Zeventien fragmenten zijn afkomstig van handgevormd aardewerk, de overige zijn van gedraaid aardewerk (afb. 9). Bij het gedraaide aardewerk wordt de grootste groep gevormd door het ruwwandige aardewerk (33%), gevolgd door het *terra sigillata* (17%) en het gladwandige aardewerk (12%). Deze groepen worden nader beschreven. Afbeelding 7 geeft aan dat het meeste aardewerk gedateerd kan worden in de perioden 70-150 en 150-270 na Chr. Maar ook de perioden die daar direct aan voorafgaan en volgen zijn redelijk vertegenwoordigd. Tabel 1 geeft het vormenspectrum van het aardewerk weer.³² Van de 67 fragmenten *terra sigillata* zijn drie fragmenten afkomstig uit Zuid-Gallië, de overige hoofdzakelijk uit Midden- en Oost-Gallië. Opvallend is het hoge aandeel borden Dragendorff 18/31. Op een bodemfragment van een van deze borden is het stempel ANISATVSF aanwezig, van Anisatus uit Trier of Heiligenberg.³³ Een bakje van het type Dragendorff 27 bevat het stempel VITA[- van Vitalis uit La Graufesenque.³⁴ Er is één fragment laat-Romeinse (lrom) *terra sigillata* verzameld, afkomstig van een kom Chenet 320.

De grootste aardewerkcategorie wordt gevormd door het ruwwandige aardewerk met 134 fragmenten. Hierin zijn 13 typen herkend. De meeste fragmenten zijn afkomstig van het deksel type Oelmann 120, dat in de eerste drie eeuwen van de jaartelling in gebruik was. Acht fragmenten zijn afkomstig van potten van het type Stuart 201. Dit type pot werd in de loop van de 2e eeuw langzamerhand verdrongen door potten van het type Oelmann 89, dat met negen fragmenten vertegenwoordigd is. Het ruwwandige aardewerk is vooral in de midden-Romeinse tijd (mrom) te dateren. Maar ook de laat-Romeinse periode is met enkele fragmenten (Alzey-typen) vertegenwoordigd. Het gladwandige aardewerk vormt met

Tabel 1 Typen van het Romeinse aardewerk uit het meer, Bron: H. van de Enckevort.

Soort	Type	Functie	Techniek	Aantal	Datering
Terra sigillata	Dragendorff 15/17	Bak		1	40-100
	Dragendorff 27	Bak		1	30-120
	Dragendorff 29	Drinkkan		1	30-120
	Dragendorff 18/31	Bord		29	40-300
	Dragendorff 33	Kom / bak		10	50-300
	Dragendorff 37	Drinkkan / beker		7	90-300
	Dragendorff 40	Kom		2	100-300
	Dragendorff 45	Wrijfschaal		9	150-300
	Dragendorff 31	Bord		1	150-300
	Dragendorff 32	Bord		2	150-300
	Chenet 320	Kruik		1	300-450
Terra nigra	Niederbieber 33	Beker		3	150-300
	Holwerda 75	Pot		1	0-300
Geverfd	Stuart 10	Bord	Techniek A	1	100-300
	Stuart 4	Beker	Techniek B	1	100-225
	Niederbieber 32	Beker	Techniek B	4	150-300
	Niederbieber 32	Beker	Techniek C	1	150-300
	Niederbieber 30	Beker	Techniek B	1	175-300
	Niederbieber 153	Onbekend	Pompejaans rood	1	100-300
Bataafs Grijs	Stuart 210	Kom		1	0-100
	Stuart 210	Pot		1	100-200
	Nistelrode 105	Onbekend		1	100-300
	Nistelrode 106	Onbekend		2	150-300
Lowlands Ware	Holwerda 140-142	Pot		9	70-300
	Holwerda 140-142	Pot		4	100-300
	Holwerda 133	Kan		2	100-300
Ruwwandig	Stuart 201	Pot		8	0-200
	Niederbieber 120	Deksel		10	0-300
	Stuart 210	Pot / kom		6	40-300
	Nistelrode 81	Bak		1	100-300
	Niederbieber 90 / Brunsting 4	Pot		1	100-300
	Stuart 211	Kan / pot		2	100-300
	Niederbieber 89	Pot		9	125-300/500
	Niederbieber 111	Bak		4	150-325
	Niederbieber 104	Pot		7	150-350
	Niederbieber 112	Bak		1	225-250
	Alzey/opvolger Niederbieber 104	Onbekend		1	300-400
	Alzey/opvolger Niederbieber 89	Deksel		1	300-500
	Alzey 27	Pot		1	300-500
Gladwandig	Friedberg 30	Kruik		1	30-50
	Stuart 109	Kruik		1	75-150
	Niederbieber 62	Kruik		2	150-300
	Brunsting 20	Kruik		1	150-300
	Niederbieber 61	Kruik		1	200-300
Amforen	Dressel 20	Olijfolieamfoor		9	100-300
	Dressel 25	Wijnamfoor		1	0-300
Dolia	Stuart 147	Dolium		19	0-300
Wrijfschalen	Stuart 149	Wrijfschaal		18	0-300
	Gose 453	Wrijfschaal		2	150-300



Afb. 10
De twee typen
visnetvervaarders.
Foto: P. Seinen.

Afb. 11
Verdeling van het
gewicht van visnet-
vervaarders typen
I en II. Bron: P.
Seinen.

47 scherven de derde groep binnen het Romeinse aardewerk. Behalve twee fragmenten van een wierookschaaltje zijn alle fragmenten afkomstig van kruiken. Een opvallende vondst is een fragment van een relatief vroege kruik van het type Friedberg 30, dat tussen 30 en 50 na Chr. gedateerd mag worden.

Vissersmaterialen

De vissersmaterialen, waaronder visnetvervaarders, vormen een aparte categorie onder de keramische vondsten. Hier van zijn er opvallend veel in het Wijchens Meer gevonden, tweehonderd zijn verzameld in 1978 en nog eens vier tijdens de duikcampagnes. Ook tijdens de opgraving op de Tienakker zijn enkele exemplaren gevonden.³⁵ Willems wijdt een aantal pagina's aan deze vondstcategorie.³⁶ Hierin beargumenteert hij ook de verschillen tussen visnetvervaarders en de vaak daarop sterk gelijkende weefgewichten. Vooral het grote aantal in natte context gevonden exemplaren maakt een functie als visnetvervaarder aannemelijk. Maar ook op grond van morfologische kenmerken ziet hij een duidelijk verschil tussen beide typen artefacten.

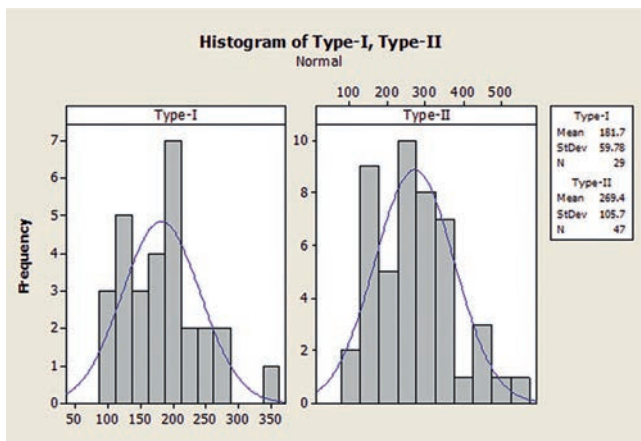
Op grond van de vorm kunnen twee typen onderscheiden worden. Type I is ietwat langwerpig van vorm en heeft groeven, waaromheen een vislijn kan worden gebonden (afb. 10a). Hiervan zijn 54 exemplaren verzameld, waarvan 47

van baksteen en 7 van tufsteen. Type II is doorgaans recht- of driehoekig en heeft een gat ter bevestiging aan de sim van een vissersnet³⁷ (afb. 10b). Type II is 150 maal aangetroffen, waarvan ca. 90% uit (hergebruikt) baksteen bestaat, de overige zijn gemaakt van tufsteen, tefriet of kwartsitische zandsteen. Eén exemplaar bevat de gedeeltelijke inscriptie MI[-. Daarnaast zijn veertig buisjes opgerold lood aangetroffen, die mogelijk ook als netvervaarders geïnterpreteerd kunnen worden.³⁸ Afbeelding 11 geeft een verdeling van het gewicht van de bakstenen exemplaren van beide typen. Het gemiddeld gewicht van type II is met ca. 270 gr zwaarder dan exemplaren van het type I die ca. 182 gr wegen. De exemplaren van natuursteen zijn uiteraard veel zwaarder. Hoewel een latere datering niet helemaal uitgesloten kan worden, is op grond van het gebruikte materiaal en de associatie met ander vondstmateriaal een datering in de Romeinse tijd voor het overgrote deel van de vervaarders het meest waarschijnlijk.

Metaalvondsten

Uit het Wijchens Meer zijn voor zover bekend minimaal 59 Romeinse munten afkomstig (tabel 2). Het merendeel hiervan is opgenomen in de collectie van Museum het Valkhof te Nijmegen en gedetermineerd door W.J.A. de Jong uit Nijmegen.³⁹ De meeste munten stammen uit de laat-Romeinse tijd en vooral uit de late vierde eeuw. Uit de midden-Romeinse tijd zijn slechts enkele munten bekend. De datering van munten vertoont dus een andere piek dan het aardewerk. Dit is niet opmerkelijk omdat ook bij de opgravingen op de Tienakker het merendeel van de gevonden munten uit de 4e of begin 5e eeuw stamt.⁴⁰

Naast de munten zijn ook diverse andere metaalvondsten uit het baggerslib verzameld. Deze vondsten zijn deels in particulier, deels in museaal bezit en een overzicht ontbreekt.⁴¹ Willems heeft enkele vondsten bekeken en beschreven.⁴² Een aantal is ook in Archis opge-



nomen. Voor de Romeinse tijd worden ondermeer een bronzen puntbeschermer van een dolk of zwaard, een speerpunt, een bronzen vingerring, een bronzen bel, een fragment van een *stilus* en twee bronzen schotels van het type Den Boesterd 83/84 genoemd.⁴³ Noemenswaardig is daarnaast een ijzeren boothaak die in de Romeinse tijd of de Vroege Middeleeuwen is gebruikt.⁴⁴ Een zeer bijzondere baggervondst is een gouden *Stützarmfibel* (afb. 12) van Germaanse herkomst uit de laat-Romeinse tijd.⁴⁵ Misschien mag deze kledingspeld net als de drieknoppenfibulae met de rang van een officier in het Romeinse leger geassocieerd worden.⁴⁶

Bouwmateriaal

Het in het Wijchens Meer aangetroffen bouwmateriaal komt overeen met het materiaal dat op de Tienakker is gevonden bij de opgraving en wat men bij een Romeinse villa mag verwachten. Tussen het vondstmateriaal zijn diverse fragmenten grofkeramisch bouwmateriaal aangetroffen. Het merendeel daarvan is afkomstig van Romeinse tegulae en in mindere mate tubuli en imbrices (respectievelijk 62, 25 en 14 fragmenten). Daarnaast zijn ook enkele fragmenten van

hypocaust, vloer- en wandtegels verzameld. Vermeldenswaard is de vondst van een dakpanfragment met het stempel VEX EX[- van een vexillatio exercitus Germanici inferioris.⁴⁷ Dergelijke stempels zijn veel aangetroffen in Nijmegen en langs de Nedergermaanse limes. Ze worden tussen ca. 180 tot 260 na Chr. gedateerd.⁴⁸ Het natuursteen uit het Wijchens Meer lijkt een duidelijke concentratie met een lengte van ca. 150 m ter hoogte van De Tienakker te kennen. Tuf- en zandsteen maken het grootste deel van het verzamelde materiaal uit, dat verder bestaat uit kalksteen, leisteen en basalt. Tot slot kunnen nog twee fragmenten vensterglas genoemd worden.

Wat speelde zich af langs de oever en op het Meer?

De vondsten uit het Wijchens Meer zijn echo's van activiteiten die zich in het verleden langs en op het water afspeelden. Het vondstmateriaal is niet zo talrijk als bijvoorbeeld het geval was in de restgeulen gelegen langs inheems-Romeinse nederzettingen als Geldermalsen-Hondsgemet⁴⁹ en Tiel-Passewaaij⁵⁰ maar kent wel een bijzondere tijdsdiepte vanaf het Paleolithicum tot heden. En vooralsnog is het de enige onderzochte 'natte context'

Munt	Keizer	Aantal	Datering
Sestertius	Nerva	1	96-98
Dupondius	Hadrianus	1	119-121
As	Hadrianus	1	117-138
Quadrans	Antoninus Pius	5	138-161
Sestertius	Marcus Aurelius	1	168-171
Nabootsing Antoninianus	Tetricus I/II	1	270-274
Antoninianus	Claudius II	1	268-270
Nabootsing Antoninianus	Claudius II	3	Laat 4e eeuw
Follis	Diocletianus	1	294
Follis	Constantinus I	1	310-312
Follis	Constantinus I	1	312-313
AE	Constantinus I	1	333-334
Centenionalis	Gratianus	1	367-383
AE	Theodosius I	1	Laat 4e eeuw
AE	Arcadius	1	Laat 4e eeuw/begin 5e eeuw
AE	Honorius	1	Laat 4e eeuw/begin 5e eeuw
AE	Theodosius	2	Laat 4e eeuw
AE		35	Laat 4e eeuw

Tabel 2
Romeinse munten uit het meer. Bron: T. de Groot.



Afb. 12
De gouden
Stützarmfibel.
Foto: Museum het
Valkhof,
Nijmegen.

bij een Romeinse villa. Het grootste deel van het vondstmateriaal is in de Romeinse tijd gedateerd. De vondsten kennen een grote ruimtelijke verspreiding met twee concentraties, een ter hoogte van de Tienakker en een meer naar het oosten, ter hoogte van de Van Thielsporthal. Het merendeel van de vondsten kan waarschijnlijk als huishoudelijk en sloopafval worden gezien, dat in het Wijchens Meer is gedumpt. De vondsten ter hoogte van de Tienakker sluiten goed aan bij het beeld dat de opgravingen van de villa hebben opgeleverd. De vondsten, en dan vooral het aardewerk en het bouw materiaal, stralen een behoorlijke welstand uit.

De vondstconcentraties lijken samen te vallen met de locaties waar resten van houten structuren zijn aangetroffen. Helaas is de aard van deze structuren onbekend gebleven, maar een interpretatie als oeverbeschoeiing, steiger of kadewerk lijkt gezien de locatie het meest voor de hand te liggen. De rij palen in het oostelijk deel van het onderzoeksgebied is met zekerheid in de Romeinse tijd gedateerd en het is aannemelijk dat ook de houtresten ter hoogte van de Tienakker in deze periode gedateerd mogen worden. De villa op de Tienakker is op een strategische en mooie locatie langs het Meer aangelegd en zal zeker een aanlegsteiger hebben gehad. Het Wijchens Meer vormde waarschijnlijk een ideale aanvoerroute van het bouw materiaal voor de villa en andere consumptiegoederen. Dit maakt tegelijkertijd aannemelijk dat het Wijchens Maasje in de Romeinse tijd nog een open verbinding

met de Maas moet hebben gehad, in ieder geval tijdens het hoogwater in het voorjaar. De vele vissersmaterialen geven tevens aan dat de oude Maasarm ook gebruikt is voor visvangst.

Maar het Wijchens Meer heeft meer dan alleen een economische en recreatieve functie gehad. Van vondsten als wapens, munten en sieraden kan men zich afvragen of die met het afval in het water terecht zijn gekomen of per ongeluk verloren zijn. Ook de twee bronzen schotels zullen niet zomaar zijn in het water terecht zijn gekomen. De gouden fibula was zeldzaam en uiterst kostbaar en zal niet zomaar kwijtgeraakt zijn. Bij verlies zou men deze waarschijnlijk achterna zijn gedoken. Het is bekend dat rivieren en andere natte locaties in de prehistorie en Romeinse tijd gebruikt werden voor rituele deposities.⁵¹ Het is dan ook goed voorstelbaar dat het Wijchens Meer voor de bewoners ook een meer spirituele of religieuze connotatie heeft gehad.

Het proefsleuvenonderzoek aan de Oosterweg /Van Thielsporthal (2) heeft geen sporen uit de Romeinse tijd opgeleverd.⁵² Het is op grond van het bovenstaande wel aannemelijk dat in de directe omgeving sporen van bewoning uit deze periode aanwezig zijn (geweest). Mogelijk kan het archeologisch onderzoek dat voorafgaand aan de ontwikkeling van het sporthalterrein zal plaatsvinden, hier meer duidelijkheid over geven. Misschien geeft ook het Wijchens Meer in de toekomst nog veel meer geheimen prijs....

Verver 71
5506BJ Veldhoven
Seinen@iae.nl

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Smallepad 5
3811 MG Amersfoort
T.de.Groot@cultureelerfgoed.nl

Postbus 9105
6500 HG Nijmegen
H.van.enckevort@nijmegen.nl

Noten

- 1 Peters Seinen is secretaris van de stichting Mergor in Mosam. Tessa de Groot is senior onderzoeker Romeinse tijd bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Harry van Enckevort is senior-archeoloog bij Bureau Archeologie en Monumenten van de gemeente Nijmegen.
- 2 Heirbaut & Van Enckevort 2011.
- 3 Een stichting van duikende amateur-archeologen. Voorheen Werkgroep Onderwaterarcheologie Oostelijk Rivierengebied.
- 4 Dit artikel is grotendeels gebaseerd op Seinen 2011.
- 5 Heunks 2002.
- 6 Heunks 2002.
- 7 Voor een overzicht van de archeologische waarnemingen en onderzoeken wordt verwezen naar Heunks 2002 en De Koning 2010.
- 8 Schriftelijke mededeling Stijn Heeren (Hazenberg Archeologie).
- 9 Het Martensterrein-een lange geschiedenis. Nieuwsbericht Gemeente Wijchen gepubliceerd op 26 juni 2009. Zie ook waarnemingsnr. 407116 (vooronderzoek).
- 10 Heirbaut & Van Enckevort 2011.
 - 1 Van Enckevort & Wildenberg 2009.
 - 2 Hendriks & Magnée-Nentjes 2008.
 - 3 Willems 1984, 110.
 - 4 Heirbaut & Van Enckevort 2011.
 - 5 Heeren & Hazenberg 2010.
 - 6 Diepenveen & van Enckevort 2008; Van Enckevort & Wildenberg 2009.
 - 7 Flokstra 2008.
 - 8 Heeren & Hazenberg 2010.
 - 9 Heirbaut & Van Enckevort 2011.
- 20 Respectievelijk waarnemingsnr. 46367 en Flokstra 2008.
 - 2 Archis-monumentnr. 13186.
 - 22 Janssen 1979; Hulst 1979; Willems 1986, 119, cat.nr. 316.
 - 23 Archis-waarnemingsnrs. 13532; 13533; 13535; 39212 en 47232.
 - 24 Stapert 1986.
 - 25 R.M. van Aalst, interview met Hent Jansen in 2002.
 - 26 Eerder waren leden van De Kaaiman betrokken bij onderzoek naar archeologische resten in de Maas bij Cuijk onder leiding van de Nijmeegse hoogleraar Jules Bogaers.
 - 27 Grontmij 1978.
 - 28 Waarnemingsnr. 410766 en 410897.
 - 29 1720 +/- 35 BP, Centrum voor Isotopenonderzoek Rijksuniversiteit Groningen GrA-45275.
 - 30 De vondsten zijn verspreid over vijf locaties opgeslagen: de archeologische depots van de gemeente Nijmegen, de Provincie Gelderland, Museum Het Valkhof te Nijmegen, het Kasteelmuseum te Wijchen en Mergor in Mosam.
 - 3 Het aardewerk is vrijwel geheel gedetermineerd door Peter van den Broeke (Prehistorie), Harry van Enckevort (Romeinse tijd) en Arjan den Braven (Middeleeuwen) van Bureau Archeologie en Monumenten, gemeente Nijmegen.
 - 32 De determinaties zijn gebaseerd op Brunsting 1937; Chenet 1941; Dragendorff 1895; Dressel 1899; Van Enckevort 2007; Gose 1950/1976; Holwerda 1923; Holwerda 1941; Oelmann 1914; Schönberger & Simon 1976; Stuart 1977; Unverzagt 1916/1968.
 - 33 Janssen 1979.
 - 34 Janssen 1979.
 - 35 Heirbaut & Van Enckevort 2011.
 - 36 Enkele op de oever opgegraven exemplaren worden beschreven in Willems 1981, 197-201. Zie ook Meijers 1983 en Heirbaut & Van Enckevort 2011.
 - 37 Met een sim wordt een touw bedoeld dat diende voor de versteviging van de randen van een visnet.
 - 38 Waarnemingsnr. 13535; Modderman & Montforts 1991, 165.
 - 39 Een uitzondering hierop zijn de vijf *quadrantes* van Antoninus Pius (Waarnemingsnr. 13535 en Willems 1981, 119). Het is niet duidelijk wie deze munten gedetermineerd heeft.
 - 40 Reijnen 2011.
 - 41 Van de vele verzamelde ijzervondsten (mondelijke mededeling Wim Tuijn) ontbreekt nagenoeg elk spoor.
 - 42 Willems 1981, 119.
 - 43 Waarnemingnr. 13535 en 39212; Modderman & Montforts 1991, 165; Koster 1993, 309..
 - 44 Waarnemingsnr. 13532.
 - 45 Met dank aan Louis Swinkels van Museum het Valkhof. Willems 1984, 159, fig. 89.
 - 46 Willems 1984, 153.
 - 47 Willems 1981, 119.
 - 48 Schmitz 2001, 361-364.
 - 49 Van Renswoude & Van Kerckhove 2009.
 - 50 Heeren 2006.
 - 51 Een bekend voorbeeld zijn de deposities van vooral metaal en menselijk botmateriaal bij Kessel-Lith (Ter Schegget 1999).
 - 52 Archis onderzoeksmeldingsnummer 41207. Eindrapportage uitgesteld tot 2013.

Literatuur

- Aalst, R.M. van, 2004: *Verslag verkenning Wijchens Meer 2001- 2004*. Bergharen.
- Brunsting, H., 1937: *Het grafveld onder Hees bij Nijmegen*. Amsterdam.
- Chenet, G., 1941: *La céramique Gallo-Romaine d'Argonne du IV^e siècle et la terre sigillée décorée à la molette*. (Fouilles et Documents d'Archéologie Antique en France), Macon.
- Diepenveen, M. & H. van Enckevort, 2008: Archeologisch onderzoek aan de Touwslagersbaan 38 te Wijchen. (Archeologische Berichten Nijmegen – Briefrapport 30), Nijmegen.

- Dragendorff, H., 1895: Terra sigillata, *Bönnner Jahrbücher* 96/97, 18-155.
- Dressel, H., 1899: *Inscriptiones Urbis Romae Latinae. Instrumentum Domesticum*. (Corpus Inscriptionum Latinarum XV, 2), Berolini.
- Enckevort, H. van, 2007: Scherven van Romeins vaatwerk uit Nistelrode, in: R. Jansen (red.), *Bewoningsdynamiek op de Maashorst. De bewoningsgeschiedenis van Nistelrode van laat-neolithicum tot volle middeleeuwen*. (Archol-rapport 48), Leiden, 245-378.
- Enckevort, H. van & J. Wildenberg, 2009: *Waterputten onder de Herenstraat te Wijchen*. (Archeologische Berichten Nijmegen – Briefrapport 47), Nijmegen.
- Flokstra, L.M., 2008: *Plangebied Don Emanuelstraat te Wijchen; een bureau- en inventariserend veldonderzoek*. (RAAP-notitie 2627), Amsterdam.
- Gose, E., 1950/1976: *Gefässtypen der römischen Keramik im Rheinland*. (Beihefte der Bonner Jahrbücher 1), Köln.
- Grontmij, 1978: *Rapportage profielboringen, kaart van de boorprofielen*. Z.pl.
- Heeren, S., 2006: *Opgravingen bij Tiel-Passewaaij 1. De nederzetting aan de Passewaaijse Hogeweg*. (Zuidnederlandse Archeologische Rapporten 29), Amsterdam.
- Heeren, S. & T. Hazenberg (red.), 2010: *Voorname dames, stoere soldaten en eenvoudige lieden. Begravingen en nederzettingssporen uit het Neolithicum, de laat-Romeinse tijd en Middeleeuwen te Wijchen-Centrum*. Leiden.
- Heirbaut, E.N.A. & H. Van Enckevort (red.), 2011: *De verdwenen villa van de Tienakker. Archeologisch onderzoek naar het Romeinse verleden van Wijchen*. (Archeologische Berichten Wijchen 4), Nijmegen.
- Hendriks, J. & M. Magnée-Nentjes, 2008: *Graven aan de Molenberg. Archeologisch onderzoek van een grafveld uit de Romeinse tijd langs de Baron d'Osystraat te Wijchen*. (Archeologische Berichten Wijchen 3), Nijmegen.
- Heunks, E., 2002: Gemeente Wijchen. *Een archeologische beleidsadvieskaart*. (RAAP-rapport 797), Amsterdam.
- Hulst, R.S. 1979: Wijchen, *Bulletin van de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond* 78, 89.
- Holwerda, J.H., 1923: *Arentsburg. Een militair vlootstation bij Voorburg*. Leiden.
- Holwerda, J.H., 1941: *De Belgische waar in Nijmegen*. (Beschrijving van de verzameling van het museum G.M. Kam te Nijmegen, II), 's Gravenhage.
- Janssen, A.J., 1979: De geheimen van het Wijchense Meer, *Jaarverslag van de AWN afd. Nijmegen en omstreken* 1978, 19-22.
- Koning, M. de, 2010: *Onder de Rook van Wijchen*. (Archeologische Berichten Wijchen 11), Nijmegen.
- Koster, A., 1993: Romeins brons uit het oostelijk rivierengebied, *Westerheem* 42, 299-312.
- Meijers, R., 1983: Nieuws van 'De Tienakker', *Jaarverslag van de AWN afd. Nijmegen en omstreken* 1982, 20-21.
- Modderman, P.J.R. & M.J.G.Th. Montforts, 1991: *Archeologische kroniek van Gelderland 1970-1084*. (Overdruk uit: Bijdragen en mededelingen van de Vereniging Gelre 82, 143-188), Amersfoort.
- Oelmann, F., 1914: *Die Keramik des Kastells Niederbieber*. (Materialen zur römisch-germanischen Keramik, 1), Bonn.
- Renswoude, J. van & J. van Kerckhove 2009: *Opgravingen in Geldermalsen-Hondsgemet. Een inheemse nederzetting uit de Late IJzertijd en Romeinse tijd*. (Zuidnederlandse Archeologische Rapporten 35), Amsterdam.
- Reijnen, R., 2011: Munten en lokale muntproductie, in: Heirbaut & Van Enckevort, 89-108.
- Schegget, M. ter, 1999: Late Iron Age human skeletal remains from the river Meuse at Kessel. A river cult place?, in: F. Theuws & N. Roymans (red.), Land and ancestors. *Cultural dynamics in the Urnfield Period and the Middle Ages in the Southern Netherlands*. (Amsterdam Archaeological Studies 4) Amsterdam, 199-240.
- Schmitz, D., 2001: Militärische Ziegelproduktion in Niedergermanien während der römischen Kaiserzeit, *Kölner Jahrbuch* 35, 339-374.
- Schönberger, H. & H.-G. Simon, 1976: *Das augusteische Römerlager Rödgen. Die Funde aus den frühkaiserzeitlichen Lagern Rödgen, Friedberg und Bad Nauheim*. (Limesforschungen 15), Bad Homburg vor der Höhe.
- Seinen, P. 2011: *Rapport Wijchense Meer*. (MiM Rapport, 98-08-20), Mergor in Mosam, Veldhoven.
- Stapert, D., 1981: Middle Palaeolithic Finds from the Wijchens Meer (Province of Gelderland) and several other finds from Pleistocene Fluvial Deposits in the surrounding region, *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* 31, 273-292.
- Stuart, P., 1977: *Gewoon aardewerk uit de Romeinse legerplaats en de bijbehorende grafvelden te Nijmegen*. (Beschrijving van de verzamelingen in het Rijksmuseum G.M. Kam te Nijmegen VI), Nijmegen.
- Unverzagt, W., 1916/1968: *Die Keramik des Kastells Alzei*. (Materialen zur römisch-germanischen Keramik, 2), Frankfurt am Main/Bonn.
- Verrijt, M., 1999: W.O.O.R. Werkgroep Onderwaterarcheologie Oostelijk Rivierengebied, *Jaarverslag AWN afdeling Nijmegen en omstreken* 1998, 38-39.
- Willems, W.J.H., 1981: *Romans and Batavians. A regional study in the Dutch eastern river area I* (Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek 31), 7-218.
- Willems, W.J.H., 1984: *Romans and Batavians. A regional study in the Dutch eastern river area II* (Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek 34), 39-333.